

PSYCHOLOGIE NÁBOŽENSTVÍ

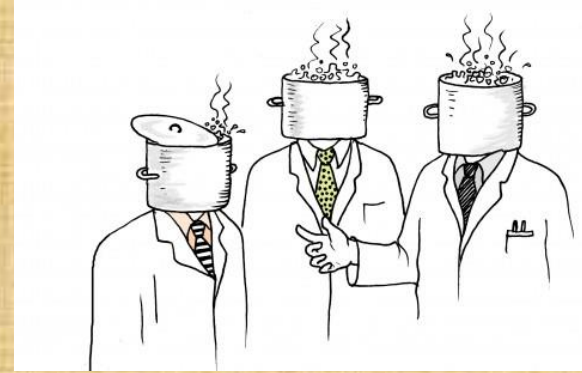
4. Možnosti výzkumu náboženského prožívání

Tato prezentace ve formě přednášky je určena výhradně pro studenty Psychologického ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a není dovoleno ji veřejně šířit.

PhDr. Pavel Moravec, PhD

Výzkum v oblasti psychologie náboženství

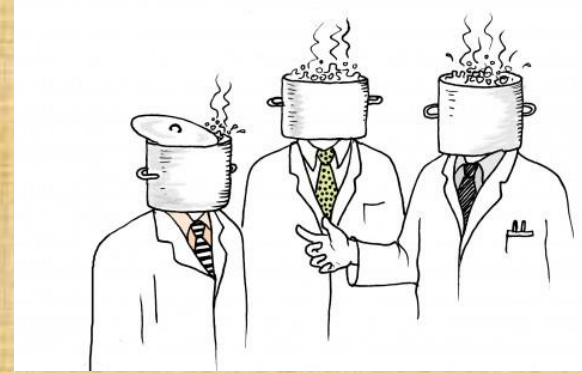
Potíže

- Psychologie jako věda musí používat vědecké metody
- Náboženství a spiritualita jsou neskadno uchopitelné pojmy, a proto není snadné s nimi vědecky pracovat
- Nebezpečí redukce bohatého náboženského fenoménu do čistě psychologických konstruktů (např. redukce na koncept **smysluplnosti života**, který je důležitý, ale ne jediný)

Výzkum v oblasti psychologie náboženství

Kvantitativní metody

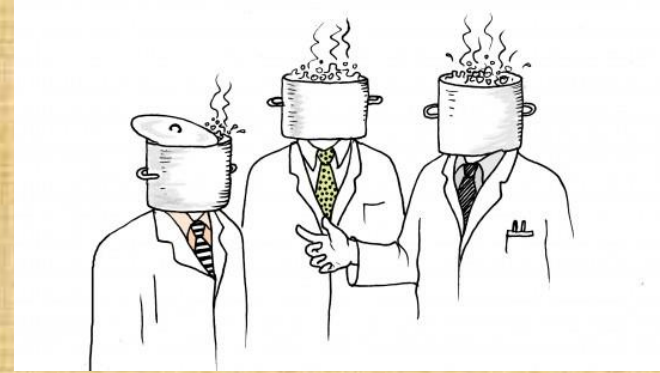

- Experiment, kvaziexperiment
- Dotazníky → korelační a regresní studie, srovnávací studie

Kvalitativní metody

- Rozhovor
- Pozorování
- Analýza deníků, životopisů
- Případová studie
- Introspekce – osoby popisovaly své prožitky
- Projektivní metody

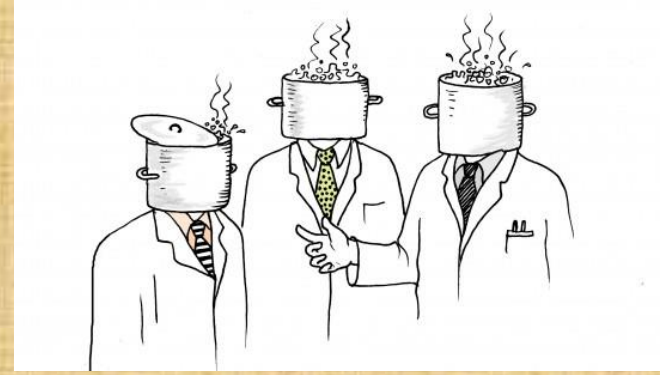
Experiment (Hood & Belzen, 2015)

- **Velkopáteční experiment** (Leary, 1969)
- Vliv psychoidetických látek na náboženské prožívání – respondenti po požití látky vykazovali vyšší míru mystických zážitků
- Rozdíly mezi experimentální a kontrolní skupinou byly patrné i po 6 měsících a 25 letech od konání experimentu
- Respondenti z experimentální skupiny popisovali onu velkopáteční bohoslužbu jako jeden z nejsilnějších zážitků v životě
- Častější jsou kvaziexperimenty

Korelační a regresní studie

(Hood & Belzen, 2015)

- Korelace neznamená kauzální vztah
- Používají dotazníky – problém: převedení spirituální zkušenosti do kvantitativních dat
- Porovnání různých skupin respondentů mezi sebou podle míry prožívané spirituality, např. mysticismu
- Umožňují kontrolovat vliv některých proměnných, např. pohlaví, náboženské příslušnosti apod.
- Příklad: Souvislosti osobnostních vlastností s fanatismem

Originální české metody pro výzkum spirituality

Pražský dotazník spirituality (Říčan, Janošová, 2005)

- Dotazník

Test spirituální citlivosti (Říčan, Janošová, 2007)

- Projektivní metoda

Pražský dotazník spirituality

- Autoři Říčan, Janošová, 2005
- Vychází z Piedmontna (1999)
- Zkratka PSQ
- Snaha měřit spiritualitu u lidí nepraktikujících pravidelný náboženský život
- Dotazník neobsahuje typické náboženské výrazy jako Bůh, spása apod.
- Normy vytvořeny na populaci vysokoškoláků

R. J. Piedmont

- (1999) - dotazník nezávislý na konkrétním náboženství
- vytvořen na základě studia křesťanských, hinduistických a judaistických textů a na základě diskuzí s přívrženci těchto směrů. Škály
  - **naplnění modlitbou** – mystické prožitky
  - **univerzalita** – život je sjednocen podle vesmírného řádu, který nezruší ani smrt
  - **propojenost** – vděčnost druhým, odpovědnost

R. J. Piedmont (1999)

- Spiritualitu chápe jako šestý faktor k Big five

-	dimenze	+
klidný, ps. vyrovnaný, odolný ve stresu	neuroticismus	náchylný k ps. vyčerpání, silně prožívá obavy
zdrženlivý, vážný, raději sám nebo s blízkými	extraverze	společenský, aktivní, hovorný, energický
konvenční, konzervativní	otevřenost	zvědavý, s bohatou fantazií, nekonvenční
realistický, věcný, tendence soutěžit	přívětivost	laskavý, vlídný, předchází konfliktům
nedbalý, lehkomyšlný, věci předem neplánuje	svědomitost	ctižádostivý, spolehlivý, pilný, s pevnou vůlí
cynický vůči posvátnu, pragmatický realista, zaujetí sebou samým, skeptik	spiritualita	otevřený posvátnu, hledá smysl života, má smysl pro posvátno, oddaný ideálu

Pražský dotazník spirituality

- **Hlubinná ekologie** (pocit jednoty s přírodou a posvátné odpovědnosti za ni)
- **Latentní monoteismus** (zkušenosti podobné kontaktu s Bohem, avšak bez monoteistické terminologie)
- **Mysticismus** (pocit zážitku něčeho, co člověka přesahuje)
- **Sounáležitost** (prožitek sounáležitosti, vztah k druhým lidem)
- **Svědomitá starostlivost** (potřeba pomáhat a napravovat nedostatky, základní aspekt svědomí)
- **Etický entuziasmus** (touha začít znovu a lépe)

Korelace mezi osobnostními dimenzemi a dimenzemi spirituality PSQ na vzorku českých katolíků se zohledněním vlivu pohlaví (N = 153)

	N	E	O	P	S
Hlubinná ekologie			,34**		
Latentní monoteismus					
Mysticismus			,29**		
Sounáležitost			,36**		
Svědomitá starostlivost	,41**		,21*		
Etický entuziasmus			,25**		

Mysticismus u Duchovně založených respondentů koreloval s Otevřeností 0,62** a rozdíl oproti korelací u katolíků byl signifikantní. Ze subškál otevřenosti bylo nejvíce korelací nalezeno u estetického prožívání, prožívání a idejí.

Test spirituální citlivosti

(Říčan, Janošová, 2007)

- Některé city, jako úcta, vděčnost, pokora... jsou typické pro spiritualitu
- Jsou prezentovány evokativní obrazy
- Probandi mají seznam slov vyjadřující city a mají zaškrtnávat, jak silně v nich byl který cit vyvolán

Test spirituální citlivosti

4 faktory

- **Nadšení** - radostný údiv, emoci provázející radikálně nový vhled, náznak osvícení
- **Orientace na budoucnost** - touha a naděje, která v kombinaci s láskou a s odmítnutím ošklivosti jako postoje ke světu připomíná křesťanskou spiritualitu.

Test spirituální citlivosti

- **Úcta** - vztah k adoraci, spolu s pokorou a vděčností odpovídá fascinaci (kterou zdůrazňuje ve svém pojetí univerzálního *numinosa* Rudolf Otto).
- **„Spiritualita vzdoru“** - čtvrtý faktor „posbíral“ několik položek, zařazených spíše pro doplnění profánního „pozadí“. Při značné odvaze zde však můžeme vytušit i cosi jako temnou spiritualitu zklamaného vzdoru. Tento faktor byl značně stabilní i při zkusmém měnění počtu extrahovaných faktorů

Dotazníky přeložené do češtiny

s ověřenými psychometrickými kritérii na české populaci

- **Škála spirituální transcendence** (STS Spiritual Transcendence Scale) (Říčan & Janošová, 2010; Říčan, Lukavský, Janošová a Štochl, 2010).
- **Dotazník intenzity náboženské víry** (Preiss, Příhodová, Babinčák & Příhodová, 2015)
- **ESI** (Expression of spirituality Inventory) (Machů, 2015)
- **Škála spirituální inteligence** (Moravec & Slezáčková, 2018)
- **Škála náboženských a duchovních zásad** (RSS) (Janů et al., 2018)
- **Škála každodenní spirituální zkušenosti** (DSES) (Maliňáková et. al., 2018a)
- **Spiritual Well-Being Scale** (SWBS) (Maliňáková, 2018b)

Spirituální inteligence

- **Intelligence:** spory odborníků, zda se jedná o jednu vlastnost nebo více dílčích schopností
- Dnes převládá názor, že inteligenci tvoří několik nezávislých schopností, které vstupují do vzájemných interakcí (Plháková, 2010)
- **Thurstone** (1938) – 7 faktorů
- **Guilford** – operace, obsahy, produkty
- **Gardner** (1983) – 7 typů
- **Sterberg** – analytická, kreativní, praktická

Spirituální inteligence

- **Sociální inteligence** (Thorndike, 1920) – schopnost moudrého jednání v mezilidských vztazích
- **Emoční inteligence** (Salovey, Mayer, 1990) – rozpoznávání a vyjadřování emocí + regulace vlastních i cizích emocí (Goleman, 1995)
- **Spirituální inteligence** – diskuzi rozpoutal **Emmons** (2000).
Gardner považuje spiritualitu za fenomenologickou zkušenost, která je neslučitelná s intelektem, nabízí pojmenování **existenciální inteligence** – vyrovnání se s existenciálními otázkami, nabývání spirituálních stavů, kapacita pro duchovní ovlivňování jiných)

Spirituální inteligence

King (2013):

- Spirituální inteligence je schopnost používat spiritualitu v každodenním životě
  - k řešení problémů, vytváření životních plánů a k adaptacím na životní výzvy

Spirituální inteligence (King, 2013)

- **Kritické uvažování o existenciálních tématech** → kritické kladení si otázek a schopnost diskuze s ostatními o existenci, realitě, vesmíru, smrti apod.
- **Nalézání osobního smyslu života** → nacházení smyslu nejen v každodenních událostech, ale i v horizontu celého života
- **Vědomí přesahu** → identifikace transcendentního já u sebe, u druhých i ve fyzickém světě.
- **Schopnost rozšiřování svého vědomí** → kontemplace, meditace, modlitba

Korelace mezi osobnostními dimenzemi a dimenzemi spirituální inteligence se zohledněním vlivu pohlaví.

Studenti předmětu Psychologie náboženství ($N = 151$)

	N	E	O	P	S
Kritické uvažování o existenc. tématech			,54**		
Nalézání osobního smyslu života	-,27**	,23**	,34**		,22**
Vědomí přesahu			,48**		
Schopnost rozšiřování svého vědomí			,37**		
Celková míra spirituální inteligence			,55**		

Narativní analýza (Hood & Belzen, 2015)

- Výzkum konverze skrze sledování životního příběhu dané osoby
- Výzkum spirituality u lidí nezakotvených v žádné náboženské instituci („spiritual but not religious“)
- Ověření některých psychoanalytických teorií v oblasti náboženství
  - Psychologické faktory přítomné v popisech zjevení
  - Skryté sexuální prvky v popisované náboženské (mystické) zkušenosti
  - Přítomnost implicitních homosexuálních aspektů v některých náboženských zkušenostech

IPA

- Co motivovalo kněze odejít ze služby (Pietkiewicz, 2016)
- Prožitky katolických homosexuálů v Polsku (Pietkiewicz & Kołodziejczyk-Skrzypek, 2016)

Zakotvená teorie

- Dynamika propagandy ISIS (Králík, 2018)

Diskurzivní analýza

- Projevy křesťanského fundamentalismu na internetu

Hledání smyslu (Hood et al., 2009)

Locus of control

- Dávají respondenti význam určité situaci jako Boží zásah nebo náhodu? (např. výhra v loterii, nehoda)
- Hledají přirozený výklad určité situace nebo jí dávají nadpřirozený smysl? (např. uzdravení)

Self esteem

- Lidé s vyšší sebeúctou uvádějí častěji pozitivní obrazy Boha
- Lidé s negativním vztahem k sobě samému vnímají Boha spíše jako trestajícího a nemilosrdného

Hledání smyslu (Park & Paloutzian, 2015)

- Zkoumání „osobní“ spirituality jedince
- Kořeny ve výchově
- Kognitivní zpracování určité situace a význam spirituality v tomto pohledu
- Náboženství jako nástroj seberegulace
- Hledání smyslu v náboženství v kulturním kontextu
- Souvislosti zdraví a hledání smyslu v náboženství

Seznam použité literatury

- Emmons, R. A. (2000). Spirituality and Intelligence: Problems and Prospects. *The International Journal for the Psychology and Religion*, 10, 57-64.
- Gardner, H. (2000). A Case Against Spiritual Intelligence. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 10, 27-34.
- Hood, R. W., & Belzen, J. (2015). Research Methods in the Psychology of Religion and Spirituality. In R. F. Paloutzian & C. L. Park, *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* (2nd ed., pp. 75-93). The Guilford Press.
- Janštová, E. (2015). Spiritualita a duševní zdraví. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Brno.
- Janů, A., Maliňáková, K., Fürstrová, J., & Tavel, P. (2018). Psychometrická analýza škály náboženských a duchovních zápasů (RSS) v Českém prostředí. *Československá psychologie*, 68(supplement 1), 2-18.
- King, D. (2013). A Practical Guide to Spiritual Intelligence. www.dbking.net/spiritualintelligence
- Králík, A. (2018). Analysis of the State Propaganda: Dabiq Magazine Case Study. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Brno.
- Machů, K. (2015). Dotazník Expressions of spirituality inventory (ESI) jako metoda měření spirituality. *E-psychologie*, 9 (3), s. 1 – 9.
- Maliňáková, K., Trnka, R., Šarníková, G., Smékal, V., Fürstrová, J., & Tavel, P. (2018). Psychometrická analýza škály každodenní spirituální zkušenosti (DSES) v českém prostředí. *Československá psychologie*, 68(supplement 1), 100-113.
- Maliňáková, K., Kopčáková, J., Kolarčík, P., Madarasová Gecková, A., Poláčková Šolcová, I., Hušek, V. et al. (2018). The Spiritual Well-Being Scale: Psychometric Evaluation of the Shortened Version in Czech Adolescents. *Journal of Religion and Health*, 56(2), 697-705. Doi: 10.1007/s10943-016-0318-4
- Moravec, P., & Slezáčková, A. (2019). Psychometrické vlastnosti české verze škály Spirituální inteligence D. Kinga. *Psychologie A Její Kontexty*, 9(1), 83-100.
- Park, C. L., & Paloutzian, R. F. (2015). Directions for the Future of the Psychology of Religion and Spirituality. In C. L. Park & R. F. Paloutzian, *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* (2nd ed., pp. 651-665). The Guilford Press.
- Piedmont, R. (1999). Does spirituality represent the sixth factor of personality? Spiritual transcendence and the Five-Factor Model. *Journal of Personality*, 67, 6, 985 – 1014.
- Pietkiewicz, I. J. (2016). Reaching a decision to change vocation: a qualitative study of former priests' experiences. *International Journal For Educational And Vocational Guidance*, 16(3), 379-404. <https://doi.org/10.1007/s10775-015-9318-2>
- Pietkiewicz, I. J., & Kołodziejczyk-Skrzypek, M. (2016). Living in Sin? How Gay Catholics Manage Their Conflicting Sexual and Religious Identities. *Archives Of Sexual Behavior*, 45(6), 1573-1585. <https://doi.org/10.1007/s10508-016-0752-0>
- Preiss, M., Příhodová, T., Babinčák, P., Příhodová, K. (2015). Dotazník intenzity náboženské víry – psychometrické výsledky u českých a slovenských vysokoškolských studentů. *E-psychologie*, 9 (2), 36 - 50
- Řičan, P., Janošová P. (2005). Spirituality: its psychological operationalization via measurement of individual differences. A Czech perspective. *Studia psychologica*, 47, (2), 157 – 165.